

Sz. Jónás Ilona

Árpád-házi Szent Erzsébet három legendája

„A szentek élete konkrét megvalósítása az evangéliumi szellemnek, az evangéliumi eszmének és a legenda azáltal, hogy ezt a fenséges ideált érzékelhetővé teszi, ezáltal a legenda éppúgy, mint minden költészet, a valóság magasabb fokát juttatja kifejezésre, mint maga a történet.”¹

Szent Erzsébet alakját az utókor gyönyörű legendákba öltöztette. Az életéről szóló prózai vagy verses írások, prédikációk, himnuszok, ezekben a legendákban ünneplik, ezek lettek ikonográfiájának is legfőbb témái. Ezért is írta Hauck német egyháztörténetében Erzsébettel kapcsolatban, hogy „...amit tudunk róla, amit megpillanthatunk életéből, nem a valóság, csupán az a kép, amelyet, mintegy színes üvegen át láttatnak róla”.² Mégis, ezek a legendák azok, amelyek a leghívebben közvetítették tetteinek valóságos értékeit, amelyek századokon át fenntartották életének példáját, s ezeknek az erzsébeti cselekedeteknek mindenkori szükségességét és igényét.

E kegyes cselekedetekhez fűződő három legendát szeretném felidézni, amelyek pontosan fogalmazzák meg azok valódi jelentőségét, jelezve Erzsébet szentségének kiteljesedését.

1. A gyermek Erzsébet a tilalmak ellenére egy téli napon élelmet vitt titokban a koldusoknak. Apja meglátva őt, megkérdezte, mit rejteget ruhájában, mire a gyermek azt felelte, rózsákat. A hitetlenkedő apa a feltárt kötényben a téli idő ellenére friss rózsákat talált. A rózsacsoda a gyermekkor legendájaként került az életrajzokba, mégis Erzsébet egész életének, tetteinek szimbóluma, ikonográfiájának egyik fő témája lett. Őlében rózsákkal, ifjú hercegnőként ábrázolja Lorenzetti Trónoló Madonna című képén, Mária jobbján, Szent Katalin párjaként, ugyancsak a perugiai Szent Katalin templom fali képén, ifjú feleségként tárja ki rózsákkal teli kötényét a várból kilépő férje és kísérete előtt. Hosszan sorolhatnánk a nagyszámú hasonló ábrázolásait, különösen az újabb koriakat, amelyek a szent attribútumaként van jelen.

A rózsza már az ókorban is szimbolikus értelmeket hordozott. A szépség, az ifjúság, a szeretet jelképe, a középkorban tovább gazdagodott. Petrus Mora,

1 *Delahaye, H.*, Les legendes hagiographiques. Bruxelles, 1906. 259–260.

2 *Hauck A.*, Kirchengeschichte Deutschlands, Lipcse, 1913. t. IV. 924.

Capua püspöke, kertjének rózsáit szemlélve így elmélkedett: „A rózsák a mártírok vagy a szüzek vérét jelképezik. Ha pirosak, azok vérét, akik meghaltak a hitért, ha fehérek, a szüzi tisztaságot. A rózsza tövisek közt születik, mint a mártírok az eretnekek és a hóhérok között, vagy mint a tiszta szűz ragyog az igazságtalanság, a gonoszság, a méltánytalanság között.”³

A szegényeknek, éhezőknek ételmet adó, a betegeket ápoló, a nyomorultakat szeretettel vigasztaló Erzsébet tetteit egész életén át a rosszindulat tövisei között gyakorolta. Erről tanúskodnak a kanonizálási eljárás során a környezetében élők tanúskodásai. A „négy szolgálójának” a vallomását tartalmazó, úgynevezett „Libellus” Erzsébet életére vonatkozó alapvető forrás.⁴ Gyermekkori játszótársa, Guda vallomásában így emlékezik: „A kiskorúság állapotában pedig számos sérelmet és ellenszenvet viselt el a titkos és befolyásos udvari népek részéről, akiknek gondjaira bízva nevelkedett. Mindezekben a szó- és tettebeli keserű sérelmekben és csúfolódásokban, amelyeket vallásosságának irigylői ellene elkövettek, akik már zsenge korától meglévő jó természetére és tisztességére s erényére testi fejlődésének megindulásától kezdve irigyek voltak, türelmében egyedül Istent tekintette menedékének és reményének.”⁵ Hasonlóképpen vall udvarhölgye, Ysentrud: „Csecsemő korától kezdve pedig egészen addig, amíg élete utolsó napja el nem jött, gyakran volt kitéve sokak támadásának, és amint ő az időleges dolgokon tapodva megvetette a világot, úgy a világ is üldözni látszott őt.”⁶ Az Erzsébetet ért sérelmek, rosszindulatú bántások végigkísérték hercegnői életében éppúgy, mint özvegysege idejében. Az 1225–26-os nagy thüringiai éhínség idején, férjének itáliai tartózkodása alatt a naponta tömegével érkező inaségesek számára „a saját csűrjeiben összegyűjtött gabonát a szegényeknek kiosztotta, naponta annyit adva, amennyi fenntartásukhoz szükséges volt. És amennyit csak ő adott, az az isteni gondviselés erejéből mindenkinek elegendő volt aznapra.”⁷ Szokatlan bőkezűsége miatt panaszt tett ellene hazatérő férjének felháborodott intendánsa, miszerint a hercegnő kiürítette a hercegi raktárakat, veszélyeztetve az udvar ellátását. Özvegyként a hozományként kapott összeget szétosztotta a szegények között. „Ezenfelül minden megmaradt ékszerét, amit még atyja, a magyar király házából hozott, számos ezüst és arany edényt, sok és értékes arannyal átszőtt selyem fátylat és bőséges aranyból és igen nemes drágakövekből királyi módon nagy művészettel készített ékszereket és mindenét amije csak volt, a szegényeknek osztotta szét, ispotályt létesítve azon a helyen, amelyen ő

3 Rosa alphabetica. Spicilegium Solesmense Paris L–IV. 1852–58. t. III. 489.

4 Huyskens A., Der sogenannte Libellus de dictis quatuor ancilarum St. Elisabeth confectus. München, 1911; Magyar fordítás in: Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről. Szerk.: Horváth Tamás–Szabó Irén. Budapest, 2001. 145–180. (A továbbiakban erre a kiadásra hivatkozunk.)

5 I. m. 149.

6 I. m. 167.

7 I. m. 156.

igen szegényként alázatosan a betegeknek szolgált, és saját személyét felajánlva és átadva szolgálai módon tett eleget a szegények örökös szolgálatának, akiknek javára mindenét, amije csak volt, már korábban kiosztotta. A környező földbirtokosok részéről pedig megvetést, káromlást és nagy gúnyt kellett elviselnie, úgy, hogy rokonai nem akartak szóba állni vele, de még látni sem kívánták, butának és gyengeelméjűnek tartván őt, amiért elvetette a világ gazdagságát.⁸ Erzsébet a sérelmeket mindenkor békével és vidám szívvel viselte: „A szeretet minden cselekedetét lelkének igen nagy vigasságával és változatlan arckifejezéssel hajtotta végre, titokban élvezve a könnyek bőséges kegyelmét.”⁹ Szentté avatási bullája is megemlíti: „szomjúhozva az igazságot testét és lelkét az irgalmas cselekedeteknek adta, az üldözéseket és megaláztatásokat békésen és vidám szívvel viselte”. A pápai bulla mégis ezt a bőkezűséget, mint egyik fő erényét hangsúlyozta: „Ő, boldog asszony, ó csodálatos nő, ó édes Erzsébet, akit Isten gazdagságának neveznek, aki a szegények táplálásáért rászolgált az angyalok kenyérére”.¹⁰

Temesvári Pelbárt Rosariumában a virágokról és tulajdonságaikról szóló 6. fejezetben így ír: „Miért jelöljük virágokkal a vértanúkat s a hős szenvedőket? Halld csak az Ecclesiasticus szavait. Hallatok, engem, úgymond isteni nemzedék, Lyra szerint Krisztus tanítványai, akik Krisztus vérszerzésének gyümölcsei vagytok s mint a vízfolyások, azaz a kegyelem mellé ültetett rózsák, nyíljatok ki, ti. jócselekedetekben, a szenvedések tűrésében. Gondolnunk kell arra, hogy a rózsának az Isten jóságából ráruházott sok jó tulajdonsága van. Először is a rózsza a színeknek, ti. a fehérnek és a pirosnak ékességében pompázik, ezért joggal hívják a virágok virágának. Jelenti tehát a tisztaság szépségét s a szeretet lángolását, amely főleg a vértanúknak van meg, akik vérük bíborában égtek, de főleg Krisztusban. Másodszor a rózsának édes illata van, éppen így a szeretet s a tisztaság gyönyörködteti Krisztust és az angyalokat.”¹¹ Erzsébet, az ifjú hercegnő, ölében rózsákkal ezt a szépséget, jóságot, lángoló istenszeretetet jelképezi. „Salve rosa pietatis”, köszönti egyik himnusza. A 16. századi spanyol költő, Pérez Guzman versében „Szűz Mária kertjének legszebb, legillatosabb rózsájaként” ünnepli.¹²

2. Szent Erzsébet életének második szakaszához, boldog hercegnői életéhez fűződik a köpenycsoda története. Egy alkalommal előkelő vendégek érkeztek a thüringiai udvarba, s látni kívánták a jámborságáról híres hercegnőt. Lajos tartományi gróf többszöri üzenetére sem tud azonban felesége megjelenni, mert minden alkalmas ruháját a szegényeknek adta. Cellájában imádkozva hirtelen Is-

8 I. m. 164.

9 I. m. 158.

10 IX. Gergely szentté avatási bullája, in: Magyarország virága, 184–185.

11 Aureum Rosarium Theologiae. 6. De floribus et proprietate eorum. Temesvári Pelbárt Műveiből. Vál. Brisits Fr. Budapest, 1934. Magyar Irodalmi Ritkaságok 6. 160–161.

12 *Gabriel Asztrik*, Szent Erzsébet magyarsága nyugati szemmel. In: Regnum, 1937; *Uő*: Szent Erzsébet tisztelete a középkori Spanyolországban. Pécs, 1947. 7.; *Bubno H., Fernán Pérez de Guzmán*, Árpád-házi Szent Erzsébet himnusza. In: Studia Caroliensia 2005. 4. sz. 55–74.

ten angyala jelenik meg, ékes köpenyt és drágakövekkel kirakott aranykoronát hoz számára, amit magára öltve, mindenki csodálatát váltja ki, a vendégek „elámulának mind közönséggel színének, személyének, szavának és ötözetinek szépségén és ékes voltán”.¹³

Ez a legenda is, miként a rózsacsoda, Erzsébet karitatív cselekedeteiről szól. Nemcsak élelmet adott az éhezőknek, de ruhát is a mezíteleneknek. Ikonográfiája gyakran mutatja, amint a koldusokat felöltözteti. Ysentrud vallomása szerint hercegnő korában együtt font, szótt vásznakat a szegények, a kórház betegei számára, a halottak betakarására, szöveteket a kolduló barátok ruházatára.¹⁴ Ő maga egyszerű ruhában járt, drága és értékes ruháit eladta, hogy azok árából a szegényeknek élelmet vásároljon. „A gyermekei születése utáni tisztulás alkalmával, az ilyenkor szokásos idő elteltével, amikor más előkelő anyák nagy kíséret pompájával, értékes ruhákban szoktak a templomba menni, ő darócban és mezítláb vonult családjával a távoli templomba a vár nehéz lejtőjén, a durva és köves úton, gyermekét ölében vive, és a Boldogságos Szűz példájára egy gertyával és báránnyal együtt ajánlotta fel az oltáron gyermekét. És rögtön hazatérte után ugyanazt a tunikát és köpenyt, amelyet viselt, valamelyik szegény asszonynak szokta adni. Továbbá a körmenetekben darócban és mezítláb követte a kereszt után haladó menetet, és a stációkon a szentbeszédek alatt a legszegényebb asszonyok közé vegyült.”¹⁵ Férje távollétében özvegyként és szerzetesnőként viselkedett, „gyakran darócba és vezeklő ruhába burkolva testét”. Csak mikor férje érkezéséről tudomást szerzett „ünnepélyesen felékesítette magát, mondván, nem a test gögje miatt, hanem pusztán Istenért kívánok ékes lenni, de illő módon, hogy ne adjak férjemnek lehetőséget a vétkezésre, ha esetleg valami nem tetszenék neki bennem, hanem úgy szeressen engem magamat az Úrban kellő házastársi érzélemmel, hogy attól, aki a házasság törvényét megszentelte, az örök élet jutalmát hasonlóképp várhassuk”.¹⁶

A köpenycsoda rávilágít a női szentség új típusának, a világban, házasságban élő nő szentségének megjelenésére. A 12–13. századi spiritualizmus hullámának egyik igen elterjedt műve a *Speculum Virginum* című értekezés. A munka összeveti a házasság, szüzesség, özvegyesség „gyümölcseit”. A férjes nők harmincszoros, az özvegyek hatvanszoros, a szüzek százszoros termést aratnak.¹⁷ A há-

13 A néma barát megszólal Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből. Vál. Madas E. Budapest, 1985. 535.

14 *Libellus*, 155–156.

15 Uo. 155.

16 Uo. 154.

17 *Bernards M.*, „*Speculum Virginum*”. *Geschichte und Seelenleben der Frau im Hochmittelalter*. Köln, 1955.; *Ancelet-Hustache*, A propos du „*Speculum Virginum*” Ascétique et mystique féminine du Haut Moyen Age. In: *Études germaniques* 15. 1960. 152–160.; *Le Bras G.*, Le mariage dans la théologie et le droit de l'église du XIIe au XIIIe s. In: *Cahiers Civilisation Médiévale* 1968/2. 191–202.

zasság szentségének a jelentősége hangsúlyt kap a prédikációkban is. A Kartthauzi Névtelen Szent Erzsébetről szóló beszédének második részében „dicsőséges szent Erzsébet asszonynak házasságában való méltóságos életéről” és a házasság szentségének erényeiről elmélkedik. Ysentrud vallomásának végén pedig ezt olvashatjuk: „sok említésre méltó dolgot tett férje életében, akivel dicséretes házasságban élt. Csodálatos érzülettel szerették egymást kölcsönösen Isten dicséretére és szolgálatára édesen buzdítván és megerősítvén egymást.”¹⁸

A házassági szeretetnek a hagiográfiákban oly ritka említésén kívül a köpeny csoda rámutat az udvari élet szokásaira is. Erzsébetnek gyakran kellett férje oldalán részt vennie ünnepeken, udvari lakomákon, vendégek fogadásán, ahol hercegnői öltözéket, ékszereket viselt. A vallomások szerint ékszereit letette a templomban a mise alatt, fejről levette a koronát ott, ahol Krisztus töviskoronát viselt. Ikonográfiája mégis igen gyakran koronával ábrázolja, jelezve ezzel is származását, hercegnői rangját. A legenda szerint az angyal nemcsak csodálatos köpenyt hozott Erzsébetnek, hanem drágakövekkel ékes aranykoronát is, amelyeket egy névtelen francia szerző verses életrajza szerint e szavakkal nyújtott át: „Vedd magadra ezt az ékes köpenyt, s tedd fejedre a koronát. Király leányához illő a korona viselése, de ezt az égi koronát az örök király küldi neked érdemeidért”. Erzsébet magára ölti a köpenyt, s fejére helyezi a koronát, s belép a vendégek elé. A vers így folytatódik: „Amikor a terembe lépett, mindenki elámult a hölgy ékességén, akit a Szentlélek fénye beragyogott, s oly szép volt, mint a hajnali friss rózsza”.¹⁹

A köpenycsoda, amikor megerősíti Erzsébet jócselekedeteit, a földi és az égi korona szembeállításával a szent erényeinek jutalmazására is utal. Egyik francia nyelvű prózai legendája, utalva Erzsébet királyi születésére, így ír: „oly nemes volt származása, de még magasabbra emelkedett erényei által, ami az egyedül igaz nemesség, mely a lelket ékesíti a jóság és a szentség által”.²⁰

A köpeny védelmet ad a hideg ellen, de egyúttal a pártfogás, az oltalom szimbóluma. Közismert a Mária-oltalom ikonográfiája: a Szűz kitárt köpenye alá menekülők csoportja. Egy legenda szerint Szent Ferenc a pápa kérésére saját köpenyét elküldte Erzsébetnek. A legenda azon túl, hogy Erzsébetet a rend saját szentjeként tisztelte, azt is jelképezte, hogy a köpeny új tulajdonosa oltalmába vette mindazokat, akik gyámolításra szorultak. Így mutatja Liezen-Mayer Sándornak az Esztergomi Keresztény Múzeumban látható képe, amint hercegnői palástját egy koldusasszonyra teríti. A korona a dicsőség szimbóluma. A szent oltárra emeléskor Heisterbachi Cézár beszámolója szerint II. Frigyes császár aranykoronát helyezett ereklyéjére. Ábrázolásai gyakran mutatják a szentet ke-

18 *Libellus*, 159.

19 A verset kiadta *Karl Lajos*, *Vie de Sainte Elisabeth de Hongrie*. In: *Zeitschrift für romanische Philologie* XXXIV., 708–733. (idézett rész 722–723., 290–300. sorok)

20 *Gabriel A.*, i. m. 95.

gyes cselekedetei közben koronával a fején. Így látható a sevillai Hermandad de la Santa Caridadban lévő Murillo képen, a spanyol beginák számára készült, jelenleg a párizsi Bibliothèque Nationale-ban lévő kézirat egyik miniatúráján, ahol fején aranykoronával oszt alamizsnát. Szent Erzsébet koronája nem földi, hanem égi korona, a szentek dicsőségét jelenti. Egy párizsi óraskönyv miniatúráján az égből kinyúló kéz helyez az imádkozó Erzsébet fejére koronát. A bécsi lovagrendi templom oltárképén a Mária ölében lévő Kisjézus maga nyújtja a térdeplő Szent Erzsébetnek a koronát.

3. A leprásról szóló legenda Szent Erzsébet irgalmas cselekedeteinek legmélyebb szimbóluma. A várba érkező, visszataszító leprás beteget Erzsébet saját kezével megfürdeti, bekötözi, s másutt számára már más fekhelyet nem találva, saját férjének ágyába fekteti. Az udvarbeliek felháborodása ezúttal már eléri a tartománygrófot is, aki dühösen ront be ágyasházába. Azonban a takaró alatt „íme az áldott, megfeszült Jézus Krisztus nagy vérbe keverődve fekszik az ágyon. Térdre esve a csoda előtt, megrettenve kérte Isten és felesége bocsánatát, mindenben jóváhagyva tetteit.”²¹

A betegek ápolása, gondozása a legnagyobb alázatot és együttérzést kívánó irgalmas cselekedete volt a hercegnőnek, és ikonográfiájának is leggyakoribb témája lett. Szolgáloi nagy részletességgel számolnak be önfeláldozó könyörületességéről, ahogyan a betegeket szolgálta a várban, vagy az általa alapított kórházakban, ahogy megmosta, bekötözte a fekélyesek sebeit, ahogy szeretettel vigasztalta őket elesettségükben. Tette mindezt környezetének gúnyolódása, méltatlankodása, megvetése és tiltása közepette. A kassai Erzsébet-ciklus egyik képén a vár kertjében egy leprást ápol, mialatt a szolgálok rosszindulatúan nevetnek rajta.

A lepra a kor legfélelmetesebb betegsége volt. Akit megtámadott, menthetetlen lett. A társadalom kivetette, nem folytathatott normális életet, nem bírt többé sem családdal, sem rokonnal, sem barátal. Ha koldulni ment, jelezte útját, hogy az emberek térjenek ki előle. Erzsébet bátran felkereste őket, lemosta, bekente, bekötözte sebeiket, szeretettel vigasztalta őket, „ha valahol leprásokra lelt – vallja Ysentrud –, leült melléjük, vigasztalta és türelemre intette őket, hogy a test sanyarúsága érdemükre váljék. Semmivel sem félt tőlük jobban, mint az épektől, és bőkezűen adott nekik sok mindent”.²² Különösen nagy együttérzéssel volt irántuk marburgi periódusában. Gyóntatója, Marburgi Konrád tilalma ellenére, aki „attól tartott, hogy a leprások betegsége megfertőzi, vagy megrontja nemes törékenységet, ezért távol tartotta őt a velük való foglalkozástól, sebeik megérintésétől és csókolgatásától”, a kórházban lévő egyik leprás asszonyt, „akinek az emberek még a látásától is visszarettentek, Boldog Erzsébet felemelte, és beta-

21 Tihanyi codex, 10.

22 *Libellus*, 158.

karta őt, fekélyét ruháival bekötözte, orvosságokkal gyógyíttatta” vallja Erzsébet nevű szolgálója.²³

Erzsébet korában, a 13. században kezdett kibontakozni az az új szellemiség, amely a leprások iránti könyörületet a legfőbb vallási erények közé emelte. A szenvedőben, a betegben, a legnyomorultabban is az Úr által a saját képmására teremtett embert kívánta látni. A korabeli ferences hagiográfiákban gyakran találkozhatunk a leprás alakjával, aki valójában Krisztust képviseli.²⁴ A Karthauzi Névtelen az isteni szeretetről szóló prédikációjában Szent Erzsébet leprás történetének legendáját veszi példának, amit azzal a konklúzióval zár, „mert valamit a szegényeknek teszünk Urunknak tesszük azt.”²⁵ Szent Erzsébet teljes hittel követte a Szentírás szavait: „Bizony mondom nektek, amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek”.²⁶ Marburgi kórházában egy ízben „széttépett egy gyolcsleplet, amelyekkel a házakat volt szokás díszíteni, és a megfürdetett betegek alá tette törülközőként és betakarítva őket, így szólt: „milyen jó nekünk, hogy a mi Urunkat így megfürdetjük és betakarjuk”.²⁷ Temesvári Pelbárt Erzsébetéről szóló beszédében így idézi: „Az irgalmasság valamennyi cselekedetét serényen gyakorolta, azért mondogatta, milyen boldogok lehetünk, hogy az Urat így fürdetjük és betakarjuk a szegényekben”.²⁸

A rózsacsodában Isten a gyermek kötényében lévő kenyeret rózsává változtatta, mivel „az áldott menyei királ nem hagyá az ő szerelmes szolgálóleánya beszédét hamisságban”. A köpenycsodában angyalát küldte Erzsébet segítségére, hogy eleget tudjon tenni a feleség kötelezettségének a világ felé. A leprás legendában maga Krisztus jött a szent tetteinek hitelesítésére.

A nyomorultakkal való törődés, az irántuk megnyilvánuló szeretet annak a szellemiségnek felelt meg, amely az ember számára teremtett világban a Teremtő alkotását, az isteni jóság megnyilatkozását látta. Ezt a világot tehát megbecsülni, szeretni kell, minden teremtményével együtt, a földet, virágait, állatait, a csillagos eget, de főleg az embereket, egészen a leprásokig. Segíteni boldogulásukat, örömeiket. Igen szépen fejeződik ki ez a spiritualitás az ismert marburgi alamizsnaosztás egyik történetében. Miután Erzsébet nagyszámú szegényt bőségesen ellátott, sokan éjszakára is a kórház udvarán maradtak. Erzsébet kenyeret osztatott számukra, majd így szólt: „Azt akarjuk, hogy örömük teljes legyen, gyűjtsunk tehát tüzet.” És nagy tüzet gyűjtött, sokak lábát megmosatta és bekenette. És a szegények énekelni kezdtek, és nagyon jó érezték magukat. Ezt hallván Boldog Erzsébet így szólt: „Íme megmondtam nektek, hogy boldoggá kell

23 Uo. 166.

24 Például Guillaume de Saint-Pathus IX. Szent Lajos életrajzában (Vie monseigneur saint Loys ed. Delaborde, Paris, 1899), vagy Toulousei Szent Lajos életében (ASS VIII. 19.)

25 Tihanyi codex, Nyelvméltár t. VI. Budapest, 1877. Kiad. Volf Gy. 10.

26 Mt 25, 40.

27 *Libellus*, 173.

28 *Temesvári Pelbárt*, Válogatott írásai. Szerk. V. Kovács S. Budapest, 1982. 207.

tennünk az embereket.” És maga is együtt örült az örvendezőkkel.”²⁹ A kassai oltárkép leprás legendáját ábrázoló jeleneten az ágyon fekvő keresztre feszített Krisztust rózsák veszik körül.

Amikor megemlékezünk Szent Erzsébetről, benne nemcsak a maga korában kivételes lelki nagysággal bíró személyiséget tisztelünk, aki érzékenyen válaszolt az adott társadalom égető problémáira. Erzsébet egész életével egy olyan új lelkiiséget képviselt, amely az evangéliumi parancs örökérvényű törvényének, az emberszeretet törvényének megvalósítására törekedett. Legendái nemcsak igazolásai, hitelesítései irgalmas cselekedeteinek, de egyfajta felhívást is jelentenek minden idők számára. Mert ezek a cselekedetek szükségesek az emberi élet jobbra tételéhez. Ezt érezte kora életében, halála után a későbbi századok elesettjei, és ezt érezték a másokért mindenkor tenni kész felelősséget érző, jóindulatú emberek. Ennek igénye élteti emlékét napjainkban is.

²⁹ *Libellus*, 171.